

**Bachelorscriptie – Bedrieger of bedrogen? Over de vermeende vertaling van het gedicht
'Arp' van Lucebert**

13-01-2019

Yannick Lammers – s1006583

LET-NTCB300LK-2019-SCRSEM1-V

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
Hoofdstuk 1: Van Duijn 1986	p. 5
Hoofdstuk 2: ontstaansgeschiedenis ‘arp’	p. 7
Hoofdstuk 3: vertalingen van ‘arp’	p. 8
Hoofdstuk 4: Analyse van het gedicht ‘arp’	p. 10
<i>Analyse van het gedicht</i>	p. 10
<i>Strofe 1</i>	p. 11
<i>Strofe 2</i>	p. 13
<i>Strofe 3 & 4</i>	p. 14
<i>De gevonden vormkenmerken</i>	p. 15
Hoofdstuk 5: vergelijking ‘arp’ met andere gedichten	p. 16
Conclusie	p. 19
Bibliografie	p. 19
Bijlagen	p. 20
<i>Bijlage 1: Het gedicht ‘arp’ in de Duitse vertaling van Kunz uit 1960</i>	p. 21
<i>Bijlage 2: Het gedicht ‘arp’ in de Duitse vertaling van Kunz uit 1962</i>	p. 22
<i>Bijlage 3: Het gedicht ‘arp’ in de Duitse vertaling van Kunz uit 1972</i>	p. 23

Inleiding

In 1952 verscheen de tweede dichtbundel *apocrief/de analphabetische naam* van dichter-schilder Lucebert. Omdat Lucebert echter deze bundel had verwacht als debuut, spreken we van een ‘historisch debuut’ van de dichter. *Apocrief/de analphabetische naam* bestaat uit 2 verschillende bundelafdelingen, *apocrief* en *de analphabetische naam*. In *de analphabetische naam* is nog een subafdeling te onderscheiden: *De getekende naam*.

In die afdeling vinden we een reeks ‘kunstenaarsgedichten’: gedichten waarvan de titel verwijst naar een kunstenaar. Een van die gedichten is het gedicht ‘arp’. Lucebert sprak in ‘het proefondervindelijk gedicht’ over een verwantschap tussen hem en de dichter en beeldend kunstenaar Hans Arp: ‘en de verwantschap met / friedrich h lderlin & hans arp’. In dit onderzoek wordt dieper ingegaan op die verwantschap tussen Lucebert en Arp en het gedicht ‘arp’.

In 1986 is er in *Bzzlletin* 136 een vertaling door Mark van Duijn van een gedicht van Hans Arp verschenen die nagenoeg identiek bleek te zijn aan het gedicht ‘Arp’ van Lucebert. Naar aanleiding van dat artikel schreef Aldert Walrecht een brief aan Lucebert met de vraag of het inderdaad een vertaling betrof, maar een duidelijk antwoord bleef uit. (Hofman, 2006, p. 276)

De vraag die in dit onderzoek beantwoord wordt is: Is het gedicht ‘arp’ van Lucebert inderdaad een vertaling van een Duits gedicht van Hans Arp of is er sprake van een misverstand en hebben we toch te maken met een origineel gedicht van Lucebert?

Om deze vraag te beantwoorden wordt eerst gekeken naar de verschillende artikelen die zijn verschenen betreffende deze vertalingskwestie. Daarna wordt de ontstaansgeschiedenis van het gedicht geschetst en wordt er gekeken naar de verschillende varianten van het gedicht en de drie verschillende vertalingen van Ludwig Kunz die zijn verschenen. Dan volgt een analyse van het gedicht ‘arp’. Deze analyse wordt gedaan aan de hand van de theorie van Roman Jakobson en Juri Lotman, zoals beschreven in hoofdstuk 2 van De Feijter uit het boek *Literatuur en Context* uit 1991.

Aan de hand van de analyse komen een aantal vormkenmerken naar voren van het gedicht. Die vormkenmerken worden vergeleken met vormkenmerken van de andere gedichten uit de bundelafdeling *de analphabetische naam* en de ‘ongebundelde gedichten 1949-1952’, omdat daarin ook het ‘proefondervindelijk gedicht’ is opgenomen. Het

geanalyseerde gedicht wordt vergeleken met gedichten uit de bundelafdeling *de analphabetische naam* en niet enkel met gedichten uit de bundelafdeling *de getekende naam* omdat *de analphabetische naam* als een geheel in een proefdruk is verschenen, dus inclusief *de getekende naam*. Door de kenmerken van ‘arp’ te vergelijken met de kenmerken van de andere gedichten kunnen we vaststellen of dit toch een origineel gedicht van Lucebert is of dat er al die tijd sprake was van een misverstand.

Hoofdstuk 1: Van Duijn 1986

In 1986 is in *Bzzlletin* een artikel gepubliceerd door Mark van Duijn. In het artikel zijn gedichten van Hans Arp vertaald naar het Nederlands en een van die gedichten is 'ARP'. Opvallend aan dat gedicht is dat de Nederlandse vertaling nagenoeg identiek is aan het gedicht 'arp' van Lucebert uit *apocrief/de analphabetische naam*. Niet alles is hetzelfde als het gedicht uit *apocrief/de analphabetische naam*. Zo staat er in de vertaling van Van Duijn in regel 3 'ruist', terwijl dat bij het gedicht van Lucebert 'ritselt' is. Ook ontbreekt bij de Nederlandse vertaling de tweede keer 'door' in regel 7 en is 'gebaren' in regel 8 meervoud terwijl dat bij het gedicht van Lucebert enkelvoud is. Opvallend is dat Van Duijn het woord 'Schritt' vertaald heeft als 'kruis' (r. 14), terwijl 'Schritt' in het Duits 'stap' betekent. In het gedicht van Lucebert staat dan ook 'tred', dus het lijkt erop dat Van Duijn hier het woord 'Schritt' simpelweg verkeerd heeft vertaald. Verder heeft Van Duijn wel gebruikt gemaakt van interpunctie terwijl bij 'arp' in *apocrief/de analphabetische naam* geen interpunctie aanwezig is.

In het artikel van Van Duijn staat onder elk Duits gedicht de bronvermelding waar Van Duijn het gedicht vandaan heeft gehaald. Dit ontbreekt echter bij het gedicht 'arp'. Wel staat er rechtsonder de pagina waar 'arp' op staat een bronvermelding: 'uit: Logbuch des Traumkapitains p. 7-8' (Van Duijn, p.) 'arp' staat echter niet in de bundel *Logbuch des Traumkápitans* dus deze bronvermelding heeft geen betrekking op het gedicht 'arp'. Ook in de *Gesammelte Gedichte* van Hans Arp ontbreekt het gedicht.

Aldert Walrecht had in 1986 het artikel van Van Duijn gelezen en vroeg Lucebert in een brief om opheldering. Walrecht kreeg geen antwoord van Lucebert, maar in 1986 verscheen in *Raster #37* een 'arp cyclus' door Lucebert met daaraan voorafgaand een gedicht 'Bij de dood van hans arp'. Aan het begin van dat gedicht staat de datum en plaats wanneer het gedicht is geschreven: 'San rogue 1966'. Zowel het gedicht als de cyclus zijn opgenomen in de bundel *troost de hysterische robot* in 1989. 'San rogue 1966' bij 'bij de dood van hans arp' is echter gewijzigd in de opdracht 'Voor Aldert Walrecht'. Naar aanleiding van de opdracht stuurde Walrecht opnieuw een brief waarin hij vroeg of Lucebert het gedicht vlak na de dood van Arp al geschreven had en of er een bepaalde reden was om het gedicht aan hem op te dragen. Lucebert reageerde daarop: 'ja, schreef je arp-vers vlak na de dood van H.A. (of moet het zijn J.A.) en droeg het aan jou op omdat jij waarschijnlijk de enige laaglandse Arp-kenner bent en die ook nog na-aapetaal verstaat.' (Hofman, 2006) Gezien het feit dat in de versie van 1986 er nog 'San Rogue 1966' stond, is het inderdaad zeer aannemelijk dat het

gedicht in 1966, vlak na de dood van Hans Arp geschreven is en dat ‘*San rogue 1966*’ dus later is gewijzigd naar: ‘*Voor Aldert Walrecht*’. In 1991 schrijft Walrecht een kort artikel over deze vertalingskwestie.

In het proefschrift van De Feijter (1994) wordt ook de vertalingskwestie kort benoemd. Zij schrijft over ‘arp’: ‘‘Arp’ is het eerste van de reeks van zeven kunstenaarsgedichten uit de bundelafdeling ‘de getekende naam’. Walrecht heeft ontdekt, dat het geen oorspronkelijk gedicht van Lucebert is, maar een vertaling van een gedicht van Arp.’ (De Feijter, 1994 p. 33). Ze verwijst in een voetnoot naar het artikel van Walrecht uit 1991: ‘Lucebert en Hans Arp’ verschenen in *Mededelingen. Bulletin van de Vereniging van vrienden van het Frans Halsmuseum*, nr. 8 (Augustus 1991). Waarschijnlijk hangt deze publicatie samen met een tentoonstelling die in 1991 werd gehouden in het Frans Halsmuseum ter ere van de vijfjaarlijkse Jacobus van Looy prijs die Lucebert in 1991 ontving. (Hofman, 2006, p. 276) In het artikel van Walrecht uit 1991 worden vier verschillende varianten van het gedicht gegeven. Allereerst toont Walrecht het gedicht ‘arp’ zoals het verschenen is in *apocrief/de analphabetische naam*. Dat gedicht wordt naast het Nederlandse gedicht gezet zoals het verschenen is in het artikel van Van Duijn in 1986. Daarna zet Walrecht twee Duitse versies van ‘arp’ naast elkaar. Links staat het gedicht uit Van Duijns artikel, rechts een vertaling van Ludwig Kunz (waar hij zich waarschijnlijk gebaseerd heeft op de vertaling van Kunz uit 1960).

Tot slot schrijft Walrecht dat hij Lucebert op de hoogte bracht van het ‘plagiaat’ (aan de hand van de hierboven beschreven briefwisseling) en dat Lucebert ‘revanche’ nam door de reeks ‘ars arp’ te schrijven en die op te nemen in *troost de hysterische robot*. (Walrecht, 1991)

Hoofdstuk 2: ontstaansgeschiedenis

In 2000 verscheen van de hand van Hans Renders het boek *Braak, een kleine mooie revolutie tussen Cobra en Atonaal*. In het boek staan facsimile-uitgaves van alle verschenen edities van het tijdschrift Braak. Ook is er een facsimile-uitgave van de proefdruk van ‘De analphabetische naam’ in het boek opgenomen. Lucebert stuurde in 1951 zijn versie van ‘De analphabetische naam’ naar Rudy Kousbroek in Parijs. Het is echter nooit verder gekomen dan een proefdruk, en ‘de analphabetische naam’ werd uiteindelijk samen met ‘apocrief’ gepubliceerd als één dichtbundel bij de Bezige Bij. (Renders, 2000 p. 72-73)

In *Braak 2* uit juni 1950 is de eerste publicatie van het gedicht ‘arp’ (toen met de titel ‘A r p’). Het is daar het eerste gedicht van een reeks van 6 gedichten van Lucebert, de andere gedichten zijn ‘Gedicht voor de komende oorlog’, ‘[de sneeuwtrap van matrassen]’, ‘[een wijze vrouw beleerde een wijsgeer]’, ‘[onder de wind van de wonden]’, ‘[wit en licht ligt mijn geest op de maan]’. Omdat *Braak 2* het eerste nummer is waar gedichten van Lucebert in zijn gepubliceerd, is ‘A r p’ dus het eerste gepubliceerde gedicht van Lucebert in Braak.

Eerdere versies van het gedicht zijn terug te vinden in de map met doorslagen en handschriften van afzonderlijke gedichten van Lucebert in het Letterkundig Museum in Den Haag. In die map zijn twee eerdere versies van het gedicht ‘Arp’ te vinden. In de eerste versie van het gedicht staat in regel 3: ‘ritselt de rokzoom *der* trottoirs (*cursief* door ondergetekende toegevoegd)’ en wordt regel 10 (‘stilte galoppeer maar’) herhaald. Ook staat er in regel 11: ‘geen gewicht dat meer *krenkt* (*cursief* door ondergetekende toegevoegd)’ en is vervolgens ‘krenkt’ doorgestreept en ‘denkt’ er boven geschreven. In de tweede versie van het gedicht is ‘krenkt’ in de elfde regel inderdaad vervangen door ‘denkt’ en wordt regel 10 nog steeds herhaald. Ook in de derde versie (versie in eerste druk van de bundel) is regel 10 herhaald. Ook begint nu elke regel met een hoofdletter. In de versie in de *verzamelde gedichten* uit 1974 zijn alle hoofdletters verdwenen en wordt regel 10 niet herhaald.

Hoofdstuk 3: Vertalingen

Van de hand van Ludwig Kunz, die vele gedichten van Lucebert vertaald heeft, zijn er drie verschillende vertalingen verschenen van het gedicht ‘arp’ in het Duits. De eerste vertaling van Kunz is gepubliceerd in 1960 in de catalogus *Geh durch den Spiegel: Lucebert*. Deze versie is zonder wijzigingen opgenomen in *Avantgarde & Exil – Ludwig Kunz als Kulturvermittler* (Andringa, De Feijter, 2017) en voor deze korte analyse maken we daarvan gebruik.

In 1962 verscheen er wederom een Duitse vertaling van Kunz in *Gedichte und Zeichnungen* en in 1972 verscheen er een vertaling in *Wir sind Gesichter*. Tussen de drie Duitse versies zitten enkele verschillen. Zo is in de eerste versie (1960, bijlage 1) ‘trottoirs’ uit regel 3 ‘trottoirs’ gebleven, maar is dat in de versies uit 1962 (bijlage 2) en 1972 (bijlage 3) veranderd in ‘Straße’. Een ander klein verschil tussen de versie van 1960 en de versies van 1962 en 1972 is ‘Meers’ (r. 5) dat in de andere versie ‘Meeres’ is geworden. Het woord ‘brandbreekbaar’ is op twee verschillende manieren vertaald. In de versie van 1960 is het vertaald als ‘brennbechbaren’, in de versies van 1962 en 1972 luidt de vertaling: ‘brennend zerbrechbaren’. Ook ontbreekt in de twee latere versies in regel 7 het woord ‘hin’ aan het eind van de regel.

De grootste verschillen vinden we in de herhalende regel: ‘stilte galoppeer maar’ (r. 10 en 18). In de versie uit 1960 is deze regel tweemaal als volgt vertaald: ‘Stille, galoppier’ nur’ (r. 10 en 18). In de versie uit 1962 is dat veranderd. Regel 10 is daar vertaald als: ‘Stille holpre nur’ en regel 18 als: ‘Stille trab nur’. In de versie van 1972 is ‘holpre’ in regel 10 veranderd naar ‘stolpre’. Het is dus opvallend dat de vertaler bij de twee latere versies ervoor gekozen heeft om de twee in het Nederlands gelijke regels op twee verschillende manieren te vertalen. Hiermee stapt Kunz dus verder af van het Nederlands origineel.

Het Nederlandse woord ‘galopperen’ is door Kunz op vier verschillende manieren vertaald. Allereerst op de meeste letterlijke manier, namelijk ‘galoppieren’. In de versie uit 1962 is dat echter veranderd naar ‘holpre’ en ‘trab’. Het werkwoord ‘traben’ betekent draven, in draf lopen. Hier hebben we dus nog duidelijk de connotatie met galopperen (het gebeurt allebei op een paard). ‘Holpre’ komt van het Duitse bijwoord ‘holprig’ en betekent: ‘stockend, nicht fließend, nicht in gleichmäßigem Rhythmus [vorgebracht]’ (Duden.de, 2019). In de versie van 1972 heeft Kunz ‘holpre’ vervangen door ‘stolpre’. De betekenis van ‘stolpern’ luidt: ‘Laufen mit dem Fuß an eine Unebenheit’ of ‘mit ungleichmäßigen Schritten

irgendwohin bewegen' (Duden.de, 2019). De overeenkomstige betekenis tussen galopperen en de Duitse woorden 'holpre' en 'stolpre' is het onregelmatig voortbewegen van iets of iemand.

Ook in regel 17 zien we nog een verandering tussen de versie uit 1960 en de versies uit 1962 en 1972. In de oudste versie is namelijk gekozen voor: 'Der echte Mensch, der wünscht'. In de twee jongere versies staat er echter: 'Der echte Mensch will'. Kunz heeft er bij de nieuwere versies dus gekozen om meer van de originele syntactische structuur af te stappen. Er stond immers: 'De echte mens die wenst' en Kunz heeft dat vertaald als 'Der echte Mensch will'.

Behalve de drie vertalingen van Kunz hebben we ook nog de vertaling die in het artikel van Van Duijn staat en een gedicht van Hans Arp zou zijn. Het Duitse gedicht dat in dat artikel staat is echter exact identiek aan de vertaling van Kunz uit 1960. De kans is dus groot dat het 'originele' gedicht van Hans Arp zoals beschreven in Van Duijn (1986) eigenlijk een vertaling is van Ludwig Kunz. Dat is te zien aan het feit dat in het artikel van Van Duijn in de Duitse versie regel 10 en 18 als volgt luiden: 'Stille, gallopier' nur'. Dit is hetzelfde als in de versie van Kunz uit 1960, terwijl in latere versies van Kunz 'gallopier' vervangen is door 'trab', 'holpre' en 'stolpre'.

Over *Geh durch den Spiegel* uit 1960 zegt De Feijter het volgende: 'Aus dieser Abteilung [de getekende naam] des Gedichtbandes übersetzt Kunz sechs Gedichte, darunter 'Arp'; das ist das erste Mal, dass dieses Gedicht in Kunz' Übersetzung erscheint.' (De Feijter, 2017, p. 157)

Hoofdstuk 4: Analyse van het gedicht

Om vast te kunnen stellen dat we met 'Arp' te maken hebben met een origineel gedicht van Lucebert, zal er een analyse van het gedicht worden uitgevoerd. De analyse wordt gedaan aan de hand van de theorie van Roman Jakobson en Juri Lotman. Voor de analyse is gebruik gemaakt van hoofdstuk 2 van De Feijter uit het boek *Literatuur en Context* uit 1991.

Aan de hand van de analyse zullen een aantal kenmerken van het gedicht 'Arp' naar voren komen. Deze vormkenmerken worden vergeleken met de vormkenmerken van andere gedichten van Lucebert uit de bundelafdeling *De analphabetische naam* en gedichten uit 'ongebundelde gedichten 1949-1951'. Deze gedichten zijn alle in dezelfde periode geschreven en lenen zich daarom goed voor een vergelijking met het gedicht 'Arp' om zo vast te kunnen stellen dat het een origineel gedicht is van Lucebert en geen vertaling. Voor de analyse wordt de versie gebruikt zoals gepubliceerd in *verzamelde gedichten* uit 1974.

Analyse van het gedicht 'arp'

arp

- 1 tegen de polsslag van het steen
- 2 klopt de gedachte van de hand
- 3 ritselt de rokzoom van trottoirs
- 4 ademen rotsen over mij heen
- 5 staat de oxyde der zee
- 6 op de brandbreekbare ogen der aarde

- 7 dwars door mijn mond door
- 8 breekt het harde gat van gebaar
- 9 en mijn stem wenkt
- 10 stilte galoppeer maar
- 11 geen gewicht dat meer denkt

- 12 zo
- 13 ben ik tot over mijn oren verloofd met het licht
- 14 het licht koopt mij op
- 15 loopt op mijn tred mijn hals mijn haar
- 16 een mars van mens

- 17 de echte mens die wenst
18 stilte galoppeer maar
19 door de verstilde galoppade

De eerste vormkenmerken die direct opvallen zijn het gebrek aan hoofdletters en aan interpunctie. Ook zijn de regels en strofes van zeer verschillende lengtes en is er geen sprake van metrische verzen of structureel eindrijm. Het is een gedicht in vrije verzen. Eindrijm komt wel enkele malen voor: steen (r.1) en heen (r. 4), gebaar (r. 8) en maar (r. 10), wenkt (r. 9) en denkt (r. 11) en mens (r. 16) en wenst (r. 17).

Het gedicht bestaat uit 4 strofes van respectievelijk 6, 5, 6 en 2 regels. De eerste strofe is op syntactisch niveau opvallend strak opgebouwd. Regel 2 tot en met 5 beginnen ieder met een werkwoord, gevolgd door het onderwerp. Dat onderwerp gaat steeds ‘tegen de polsslag van het steen’. Achter de onderwerpen staat steeds dezelfde constructie: ‘van ...’, met uitzondering van regel 4, daar staat: ‘over mij heen’ en van regel 6, waar een geheel andere constructie wordt gebruikt, namelijk: ‘op de brandbreekbare ogen der aarde’. De twee uitzonderingen geven dus de plaatsen aan waar het zich afspeelt.

De werkwoorden refereren, op ‘ritselen’ na, alle naar een deel van het lichaam. In de eerste regel hebben we namelijk te maken met de polsslag, waartegen wordt geklopt, geritseld, geademd en gestaan. Het gaat hier echter niet om de polsslag van een mens, maar van ‘het steen’. Er worden dus menselijke eigenschappen toegekend aan levenloze dingen. De andere woorden in de eerste strofe die betrekking hebben op lichaam of leven zijn: gedachte (r. 2), ademen (r. 4), oxyde (r. 5), ogen (r. 6). Oxyde behoort tot dit rijtje omdat oxyde een chemische verbinding is met zuurstof en zuurstof hetgeen is wat een mens levend houdt. Al deze woorden worden verbonden met levenloze dingen: ‘rotsen’ (r. 4), ‘zee’ (r. 5) en ‘aarde’ (r. 6). Alleen ‘hand’ (r. 2) is in dit rijtje ambigu. De hand op zichzelf is een levenloos ding, maar aangezien de hand over het algemeen vastzit aan het lichaam en onderdeel is van het lichaam is het tegelijk ook levend. De derde regel hoort niet in het rijtje thuis, omdat zowel ‘rokzoom’ als ‘trottoirs’ levenloos zijn. Wel wordt er een eigenschap toegekend aan ‘trottoirs’ wat normaal niet het geval is bij trottoirs.

Als we kijken naar de rest van het gedicht komen woorden die betrekking hebben op lichaam nog vaker voor: ‘mond’ (r. 7), ‘stem’ (r. 9), ‘denkt’ (r. 11), ‘oren’ (r. 13), ‘tred’, ‘hals’, ‘haar’ (alle drie r. 15) en ‘mens’ (r. 16 en 17).

Strofe 1

Menselijke eigenschappen toekennen aan levenloze dingen zien we eveneens terug in de vierde regel, namelijk de rotsen die ademen. In de tweede regel lijkt er ook sprake van, het is hier echter dubbelzinnig omdat ‘de hand’ van een lichaam geen gedachte heeft, maar het lichaam zelf uiteraard wel. In deze regel valt ook de dubbelzinnigheid van het werkwoord ‘kloppen’ op. Er lijkt hier namelijk sprake te zijn van letterlijk kloppen, er wordt namelijk geklopt tégen de polsslag, maar als we de regel op zichzelf staand lezen, komt de tweede betekenis van ‘kloppen’ naar voren, namelijk ‘juist zijn’. Er is zelfs een derde betekenis mogelijk voor ‘kloppen’, namelijk het ‘kloppen van een hart’. Hierdoor komt een direct verband aan het licht, namelijk die van de ‘polsslag’ in de eerste regel en ‘kloppen’. In deze regel is er echter geen hart dat klopt, maar een gedachte. Door hart te vervangen door gedachte wordt de indruk gewekt dat er niet wordt gedacht vanuit het gevoel (het hart), maar vanuit de ratio (de gedachte).

Omdat hier echter sprake is van het kloppen van een gedachte, lijkt hier te worden verwezen naar de uitdrukking ‘denken vanuit je hart’, ‘denken vanuit gevoel’ en niet door middel van ratio.

Het toekennen van levende menselijke eigenschappen aan levenloze dingen kunnen we verbinden met het feit dat Arp behalve dichter ook beeldhouwer is. Doordat Lucebert de levenloze dingen door de menselijke eigenschappen levend maakt, wekt hij als het ware de beeldhouwwerken van Arp ‘tot leven’. Dit wordt versterkt doordat Lucebert het in het gedicht heeft over ‘steen’ (r. 1) en ‘rotsen’ (r. 4) en de beeldhouwwerken van Arp vaak van steen zijn gemaakt.

‘de oxyde der zee’ is op twee plekken tegelijk, namelijk regel 1 en 6. Allereerst staat hij ‘op de brandbreekbare ogen der aarde’. Maar omdat we zojuist gezien hebben dat vanwege syntactische equivalentie die regel ook terugslaat op de eerste regel, staat ‘de oxyde der zee’ ook ‘tegen de polsslag van het steen’.

In de laatste regel staat het in het oog springende bijvoeglijk naamwoord: ‘brandbreekbare’. Brandbreekbaar is een niet-bestaand woord, bestaande uit drie delen: ‘brand’, ‘breek’ en ‘baar’. Hierbij is een fonologische equivalentie tussen de woorden ‘brand’ en ‘breek’. morfologisch gezien zijn ze verschillend; ‘brand’ is namelijk zowel een zelfstandig naamwoord als de stam van het werkwoord branden, terwijl ‘breek’ enkel de stam

is van het werkwoord breken en geen zelfstandig naamwoord. Wel zijn beide ook los aan ‘baar’ toe te voegen: ‘brandbaar’ en ‘breekbaar’.

Strofe 2

De tweede strofe begint met ‘dwars door mijn mond door / breekt het harde gat van gebaar’. Hier is sprake van een dubbelzinnige zinsconstructie. Door de regels af te breken tussen ‘door’ en ‘breekt’, ontstaat de connectie ‘doorbreekt’ en zijn de regels als de volgende zin te lezen: ‘dwars door mijn mond doorbreekt het harde gat van gebaar’. Doorbreken heeft in het Nederlands meerdere betekenissen, namelijk plotseling bekend worden of zorgen dat iets ophoudt (bijv. de stilte doorbreken). Als het laatste het geval is, dan zouden we het raadselachtige ‘harde gat van gebaar’ gelijk stellen aan de stilte en wordt de stilte doorbroken door zijn mond.

Als we het tweede ‘door’ van regel 7 zien als een herhaling van het eerste ‘door’ wordt het ‘harde gat van gebaar’ niet doorbroken, maar gebroken ‘dwars door mijn mond’. ‘Door’ kan dan de betekenis hebben van doorheen. Dan wordt ‘het harde gat van gebaar’ dus gebroken doorheen zijn mond. De vraag is dan of het harde gat van gebaar dan door zijn mond naar binnen gaat, of dat het harde gebaar juist uit hem komt en naar buiten gaat.

Door het ‘harde gat van gebaar’ door de mond naar buiten te laten komen wordt ‘het harde gat van gebaar’ verbonden met woorden, omdat ook woorden door de mond naar buiten komen. Dit zien we ook terug in een ander gedicht van Lucebert, namelijk ‘meditatie op een mond vol builenbal’ uit de ‘ongebundelde gedichten 1949-1951’. Dat gedicht begint als volgt: ‘in den beginne was er een gat / en het gat was bij god / en het gat was god’ (r. 1-3). Dit is een intertekstuele verwijzing naar de bijbel, namelijk naar Johannes 1:1: ‘in den beginne was het Woord en het Woord was bij God en het Woord was God’. Ook hier wordt door Lucebert een ‘gat’ verbonden met het ‘woord’.

In de eerste versie van het gedicht staat er: ‘geen gewicht dat meer krenkt’ in plaats van ‘denkt’ waardoor de regel een geheel andere betekenis krijgt. Er is dan geen gewicht meer dat nog iemand kan kwetsen. Nu dat is vervangen is er geen gewicht meer dat nog kan *denken*, dat nog een gedachte heeft. Het woord ‘gedachte’ zien we terug in regel 2: ‘klopt de gedachte van de hand’. Ook zien we tussen de woorden ‘gedachte’ uit regel 2 en ‘gewicht’ morfologische verwantschap.

Dit zou betekenen dat er geen gedachte meer is die nog denkt. In de eerste versie, waar ‘krenkt’ staat houdt het in dat er geen gedachte meer is die nog iemand kan kwetsen. Lucebert heeft hier door ‘krenken’ te veranderen door ‘denken’ duidelijk een andere betekenis aan de zin gegeven, namelijk dat er geen denkend gewicht meer lijkt te bestaan.

Strofe 3 & 4

In de derde strofe komt de ‘ik’ van het gedicht duidelijk naar voren. Hij is verloofd met het licht en wordt in de regel erna dan ook opgekocht door dat licht. Hier lijkt de ‘ik’ samen te smelten met het licht. Vervolgens loopt het licht over de hals en het haar van de ‘ik’ als een mars van de echte mens die wenst: ‘stilte galoppeer maar / door de verstilde galoppade’. ‘stilte galoppeer maar’ hebben we al eerder gezien in de tweede strofe. Het is daar echter niet ‘de echte mens’, maar zijn stem die deze regel ‘wenkt’. Op deze manier worden ‘mijn stem’ en ‘de echte mens’ aan elkaar gelijkgesteld. Aangezien ‘de echte mens’ via de ‘mars van een mens’ gelijk wordt gesteld aan ‘het licht’ kunnen we hier spreken van een identificatie van de ‘ik’ met het licht. De ‘ik’ is echter niet ‘het licht’, hij is er enkel onderdeel van. Dat is te zien aan het feit dat hij wordt opgekocht door het licht (en dus deel wordt van het licht) en dat het licht daarna nog steeds op zijn hals en haar loopt.

Een belangrijke regel in het gedicht is: ‘stilte galoppeer maar’ (r. 10 en 18). Hij komt tweemaal voor in het gedicht, in de eerdere versies van het gedicht zelf driemaal (r. 10 wordt dan herhaald). De eerste keer dat de regel voorkomt wordt de stilte door ‘mijn stem’ gewenkt (dus de stem spreekt niet) en de stem ‘wenkt’ de stilte om te gaan galopperen. De tweede keer dat de regel voorkomt wordt de regel niet gewenkt, maar gewenst door ‘de echte mens’. Wederom wordt de regel niet uitgesproken, maar alleen ‘gewenst’. De stilte lijkt dus opgeroepen te worden op een stille manier, door te wenken of te wensen, maar er komt geen geluid aan te pas.

Het enige geluid betreffende die regels lijkt het galopperen zelf te zijn. Maar ook het galopperen wordt als ‘verstild’ voorgesteld door de laatste regel van het gedicht: ‘door de verstilde galoppade’. Er wordt dus in stilte de stilte opgeroepen die in een verstilde galoppade galoppeert. In dit licht kan verlopen geassocieerd worden met ‘verdoven’, en wordt ook de ‘ik’ tot over zijn oren *verdoofd* met het licht en zorgt het licht dus voor de stilte die in het hele gedicht aanwezig is. Deze constructie doet denken aan een regel uit een van Luceberts bekendste gedichten, namelijk ‘ik tracht op poëtische wijze’: ‘dan die van het *oorverdovend zonlicht*’ (r. 32)

De gevonden vormkenmerken

Door de analyse van 'arp' hebben we enkele vormkenmerken gevonden. Het allereerste vormkenmerk is het ontbreken van interpunctie en hoofdletters. Ook is door de analyse aan het licht gekomen dat er veel lichamelijke woorden in voorkomen en dat er door de dichter niet-bestaande woorden gevormd zijn zoals 'brandbreekbaar'. De identificatie van het lyrisch ik met het licht is eveneens een typisch vormkenmerk van dit gedicht, net als het overkoepelende thema van de 'stilte' in het gedicht.

Hoofdstuk 5: vergelijking 'arp' met andere gedichten

De vormkenmerken worden vergeleken met de gedichten uit de bundelafdeling *De analphabetische naam* en 'ongebundelde gedichten 1949-1951' uit *de verzamelde gedichten* uit 1974. Deze gedichten zijn daarvoor geschikt omdat ze in dezelfde periode zijn geschreven en zich dus goed lenen voor een vergelijking met 'arp'.

Het eerste vormkenmerk dat gelijk opvalt is het weglaten van interpunctie en hoofdletters. Dit is een typisch kenmerk van de poëzie van Lucebert en dat zien we dan ook terug in andere gedichten van *De analphabetische naam* en 'de ongebundelde gedichten 1949-1951.'

Een ander vormkenmerk van het gedicht is het vele voorkomen van lichaamsdelen. Dat zien we veel terug in andere gedichten van *De analphabetische naam*. Zo wordt in 'de schoonheid van een meisje' gesproken van: 'daarom mij mag men in een lichaam / niet doen verdwijnen'. En in 'nu na twee volle ogen vlammen' wordt er gesproken over 'de lichamelijke taal'. Die lichamelijke taal zien we ook heel duidelijk in de eerste strofe van het gedicht *titelloze gedicht* '[bed in mijn hand]':

bed in mijn hand
bed in mijn oor
bed in mijn hersenen
met ogen
met ogen
en oren en vleugels
en oren vleugels zonder glimlach (r. 1-7)

Er is dus duidelijk sprake van de 'lichamelijke taal', zoals Lucebert het zelf noemt in de andere gedichten van *de analphabetische naam*. Ook in de 'ongebundelde gedichten 1949-1952' zien we die lichamelijke taal terug, namelijk bij het 'gedicht voor de komende oorlog':

ja, ja, de duif draagt ruisende mijn huid
en de zwaluw draagt de papil
en korenaren mijn adem zwaaien
kikkers wild klakken mijn tong
en koestpoezen spinnen en wiegen in mijn zitsel

Ook in deze regels zien we veel lichamelijke taal terugkomen, namelijk ‘huig’, ‘adem’, ‘tong’ en ‘zitsel’. En ook in het gedicht ‘[de boom! bom]’ zien we die lichamelijke taal: ‘verdierlijking van fietsen in de oren / maanzaad uit de ogen over de voren vrouw / en die die dennen schwarzwald krullenoer / vervoerlijk hinkt de rups der tongen onderoor’.

In *de analphabetische naam* en in de ‘ongebundelde gedichten 1949-1951’ zijn talloze voorbeelden te vinden van de door de dichter zelf gevormde woorden, net als ‘brandbreekbaar’ uit ‘arp’. Zo komt in het eerste gepubliceerde gedicht van Lucebert, ‘minnebrief aan onze gemartelde bruid indonesia’ de volgende woorden voor: ‘melattiepassen’ (r. 2), ‘oliestroopgeboorde’ (r. 16) en ‘haschischgassende’ (r. 37). In *de analphabetische naam* zijn er eveneens voorbeelden te vinden, zo staat er in ‘wij zijn gedichten’ het woord ‘hoogbrandende’ (r. 3)

In ‘arp’ kwam de identificatie van het lyrisch ik met het licht naar voren. Dit is een typisch kenmerk voor de poëzie van Lucebert. Allereerst zien we dat al terug in het pseudoniem ‘lucebert’. ‘Luce’ betekent namelijk ‘licht’ in het Italiaans, en ook ‘bert’ betekent ‘licht’, maar dan in het Oudduits. ‘Lucebert’ betekent dan ‘lichtlicht’, dus daar is een duidelijke identificatie met het licht aanwezig. Maar ook in de gedichten zelf zien we de identificatie met het licht vaker terugkomen. In het gedicht ‘wij zijn gezichten’ zijn de eerste regels: ‘wij zijn gezichten / wij hebben het licht gestolen / van de hoogbrandende ogen / of gestolen van de rode bodem’. (r. 1-4) En in de derde strofe van dat gedicht: ‘wij zijn gezichten / open en rood zijn wij / licht / zijn wij’ (r. 15-16). En de laatste regels luiden: ‘ik word geroofd en ben weer / echt licht’ (r. 28-29). Hier is dus duidelijk sprake van een lyrisch ik die zich identificeert met het licht.

Maar niet alleen in ‘wij zijn gezichten’ zien we de identificatie terug. In het hier eerder genoemde gedicht ‘bed in mijn hand’ staat in de tweede strofe: ‘als een tandeloze mist lig ik / zinken vol licht’ (r. 10-11) en ‘er ligt licht in mij’ (r. 15). En in de laatste strofe: ‘ik en de wereld wij zijn koud licht’. Ook hier zien we weer een duidelijke identificatie van het lyrisch ik met het licht.

Behalve de identificatie met het licht is ook de ‘stilte’ een belangrijk thema in ‘arp’. Dit thema zien we opnieuw terug in het gedicht ‘wij zijn gezichten’: ‘vissen die stil zijn als het gezicht dat / alleen is’. Hier is echter geen sprake van een lyrisch ik die de stilte ‘wenkt’ of ‘wenst’, maar is het het lyrisch ik dat zich identificeert met de stilte. Een ander gedicht waar stilte een rol speelt is het gedicht ‘brancusi’, een van de andere ‘kunstenaarsgedichten’ uit de

onderafdeling *de getekende naam*. In de tweede strofe van dat gedicht staat: 'spelen met gewichtige stenen / een spel van stem en stilte'. Hier zien we niet alleen de 'stilte' terug, maar ook de 'stenen' en de 'stem' zijn woorden die ook in 'arp' voorkomen.

Conclusie

Zoals we in de analyse en vergelijking hebben gezien heeft 'arp' veel vormkenmerken die overeenkomen met de vormkenmerken van gedichten uit de *analfabetische naam* en de 'ongebundelde gedichten 1949-1951'. Net als in 'arp' zijn er in de gedichten veel lichamelijke taal en zien we bij enkele gedichten ook het thema van de 'stilte' terug. Ook de identificatie met het licht is niet uniek voor het gedicht 'arp' en zien we in andere gedichten van Lucebert terugkomen. Het vormkenmerk van de zelfgevoerde woorden zoals brandbreekbare komen voornamelijk terug in de 'ongebundelde gedichten 1949-1951', terwijl de identificatie met het licht en het thema van de stilte vaker terugkomt in de bundelafdeling *de analfabetische naam*. Door de vele overeenkomsten is vast te stellen dat 'arp' een origineel gedicht is van Lucebert en geen vertaling van een gedicht van Hans Arp.

Ook de feiten dat er in de *Gesammelte Werke* van Arp geen gedicht met de naam 'arp' is opgenomen en het gedicht nergens anders als gedicht van Arp opduikt in het artikel van Van Duijn en dat het Duitse gedicht in het artikel identiek is aan de vertaling van Kunz uit 1960 duiden erop dat het eerder een vertaling van Kunz is dan een origineel gedicht van Arp.

Het blijft echter de vraag hoe het Duitse gedicht als een gedicht van Hans Arp in het artikel van Van Duijn terecht is gekomen. Wist hij zelf niet dat het eigenlijk om een gedicht van Lucebert ging? Of heeft hij ons willens en wetens bedrogen? We zullen het helaas nooit weten.

Bibliografie

- Anoniem (2019), traben. Geraadpleegd op 20-12-2019 van <https://www.duden.de/rechtschreibung/traben>.
- Anoniem (2019), holprig. Geraadpleegd op 20-12-2019 van <https://www.duden.de/rechtschreibung/holprig>.
- Anoniem (2019), stolpern. Geraadpleegd op 20-12-2019 van <https://www.duden.de/rechtschreibung/stolpern>.
- Andringa, E. & Feijter, A. de (2017). 'Lucebert: Texte und Übertragung von Ludwig Kunz', in: Andringa, E. (Hg.), *Avantgarde & Exil – Ludwig Kunz als Kulturvermittler. Autor und Vermittler zwischen den Künsten und Sprachen*. Wien: Lit-Verlag, p. 127-136.
- Bronzwaer, W. (1993). *Lessen in lyriek*. Nijmegen: Sun.
- Duijn, M. van (1986). De poëzie van Hans Arp. *Bzzlletin*, 136 (mei 1986), p. 38-43.
- Feijter, A. de (1991). Poëzieanalyse. In Zeeman, P. (Eds.), *Literatuur en context. Een inleiding in de literatuurwetenschap* (pp. 59-69). Nijmegen: SUN.
- Feijter, A. de (1994), <<apocrief/de analphabetische naam>>. *Het historisch debuut van Lucebert in het licht van de intertekst van Joodse mystiek en Hölderlin*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Feijter, A. de (2017). 'Ludwig Kunz als Übersetzer niederländischer Literatur, in: Andringa, E. (Hg.), *Avantgarde & Exil – Ludwig Kunz als Kulturvermittler. Autor und Vermittler zwischen den Künsten und Sprachen*. Wien: Lit-Verlag, p. 137-179
- Groenewegen, H. (1999) (red.), *Licht is de wind der duisternis. Over Lucebert*. Groningen: Historische Uitgeverij.
- Lucebert (1952). *Apocrief/de analphabetische naam*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Lucebert (1974). *Verzamelde gedichten*. Editie C.W. van de Watering, C. A. Groenendijk en A. Walrecht. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Lucebert (1989). *Troost de hysterische robot*. Amsterdam: De Bezige Bij

- Hofman, P. (2006). Langzaam begin ik te spelen het spel van de oude koningen. De correspondentie en vriendschap tussen Lucebert en Aldert Walrecht. *De Gids* 169 (2006), 365-375.
- Kunz, L. (1962). *Lucebert. Gedichte und Zeichnungen*. Ins Deutsche übertragen und mit einem Nachwort von Ludwig Kunz. Köln: Galerie der Spiegel.
- Kunz, L. (1972). *Lucebert. Wir sind Gesichter. Gedichte und Zeichnungen*. Autorisierte Übertragung aus dem Niederländischen, Auswahl und Nachwort von Ludwig Kunz. Mit einer Einleitung von Helmut Heißenbüttel. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Renders, H. (2000). *Braak. Een kleine mooie revolutie tussen Cobra en Atonaal*. Met een facsimile-uitgave van het tijdschrift. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Walrecht, A. (1991). Lucebert en Hans Arp, *Mededelingen. Bulletin van de Vereniging van Vrienden van het Frans Halsmuseum*, 8 (Augustus 1991), zonder paginering (p. 3-6).
- Watering, C. W. van de (1974). *Lucebert, verzamelde gedichten. Verantwoording, varianten, dokumentatie, bibliografie en registers*. Verzorgd door C. W. van de Watering. In samenwerking met Lucebert, C. A. Groenendriek en A. Walrecht. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Zuiderent, A. T., & Starre, E. van der (Eds.) (2001). *De tweede gisting. Over de compositie van dichtbundels*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlagen

Bijlage 1: Het gedicht 'arp' in de Duitse vertaling van Kunz uit 1960

Hans Arp

1. Gegen den Pulsschlag des Steins
2. Klopft der Gedanke der Hand
3. Raschelt der Kleidersaum der Trottoirs
4. Atmen Felsen über mich hin
5. Steht das Oxyd des Meers
6. Auf den brennbrekbaren Augen der Erde

7. Quer durch meinen Mund hin
8. Bricht das harte Loch der Gebärde

9. Und meine Stimme winkt
10. Stille, galoppier' nur
11. Keine Schwere mehr, die denkt

12. So
13. Bin ich über die Ohren verlobt mit dem Licht
14. Das Licht kauft mich auf
15. Lläuft über meinen Schritt meinen Hals mein Haar
16. Ein Menschenmarsch
17. Der echte Mensch, der wünscht

18. Stille galoppier' nur
19. Durch die stillgewordene Galoppade

Bijlage 2: Het gedicht 'arp' in de Duitse vertaling van Kunz uit 1962

Hans Arp

1. Gegen den Pulsschlag des Steins
2. Klopft der Gedanke der Hand
3. Raschelt der Kleidersaum der Straße
4. Atmen Felsen über mich hin
5. Steht das Oxyd des Meeres
6. Auf den brennend zerbrechbaren Augen der Erde

7. Quer durch meinen Mund
8. Bricht das harte Loch der Gebärde
9. Und meine Stimme winkt
10. Stille holpre nur
11. Keine Schwere mehr die denkt

12. So
13. Bin ich über die Ohren verlobt mit dem Licht
14. Das Licht kauft mich auf

15. Lauft über meinen Schritt meinen Hals mein Haar

16. Ein Menschenmarsch

17. Der echte Mensch will

18. Stille trab nur

19. Durch stillgewordene Galoppade

Bijlage 3: Het gedicht 'arp' in de Duitse vertaling van Kunz uit 1972

Hans Arp

1. Gegen den Pulsschlag des Steins
2. Klopft der Gedanke der Hand
3. Raschelt der Kleidersaum der Straße
4. Atmen Felsen über mich hin
5. Steht das Oxyd des Meeres
6. Auf den brennend zerbrechbaren Augen der Erde

7. Quer durch meinen Mund
8. Bricht das harte Loch der Gebärde
9. Und meine Stimme winkt
10. Stille stolpre nur
11. Keine Schwere mehr die denkt

12. So
13. Bin ich über die Ohren verlobt mit dem Licht
14. Das Licht kauft mich auf
15. Läuft über meinen Schritt meinen Hals mein Haar
16. Ein Menschenmarsch
17. Der echte Mensch will

18. Stille trab nur
19. Durch stillgewordene Galoppade